

Flash Art

46–50

Čím chceš byť? Umelec?

Detská tvorba umelcov

Daniela Čarná

Květa Fulierová, *Zábrada*, 1936 (vek 4 roky), majetok autorky, foto: Ema Lančaričová.

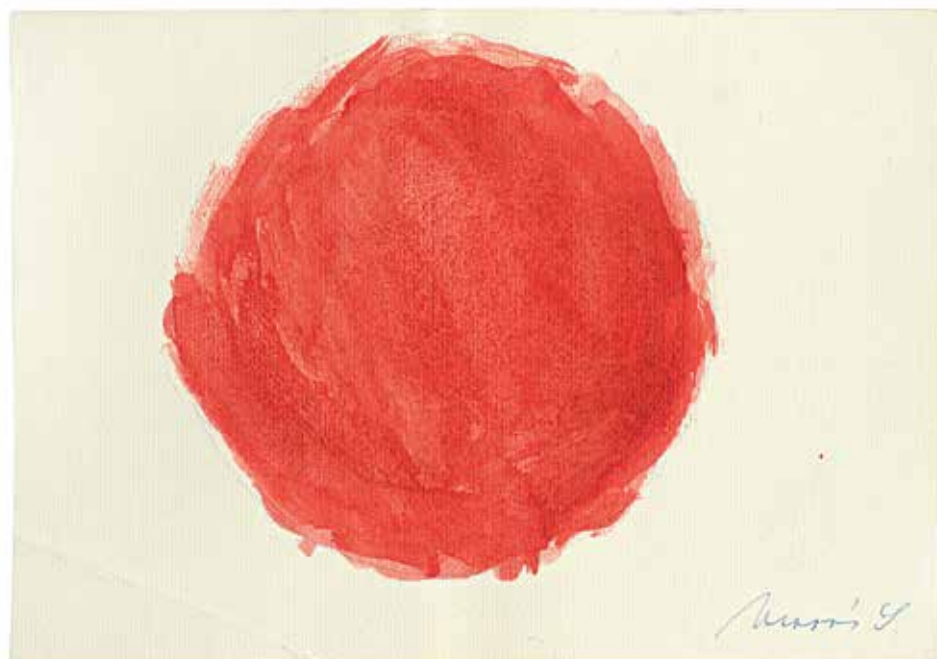
Záujem o detstvo umelca nie je ničím novým. Objavuje sa oveľa skôr, ako sa unikátny detský svet v 18. – 19. storočí dostal do centra pozornosti filozofie, psychológie, pedagogiky a postupne aj umenia. Súvisí s konceptom umelca-génia obdareného nevšedným talentom, ktorý nájdeme v antickej a najmä renesančnej literatúre (u Vasariho, Danteho a ďalších). Príkladom je legenda o Giottovi, ktorá predstavuje prototyp mnohých ďalších životopisov, o úspechu a sláve prameniacej už v detstve: chudobný chlapec, pastier, prejavoval mimoriadne nadanie pri kreslení zvierat na kamene či do piesku. Šťastnou náhodou osudu ho stretol známy umelec (Cimabue), ktorý jeho talent rozpoznal a pomohol mu v jeho umeleckej kariére.¹ Vrodený talent, šťastná náhoda, postava učiteľa, to sú prvky formujúce osud umelca, ktoré pomáhali budovať jeho status a mýtus. Či už vychádzame z historických prameňov, alebo zo spomienok konkrétneho umelca (aj s možnými limitmi pamäte), na detstvo nahliadame „ex post“. Biograficky ladená kunsthistoria spätne dohľadáva vplyvy

prostredia a prvé kontakty s umením, už však s vedomím toho, čo daný umelec na umeleckej scéne dosiahol. Zmienka o detstve dnes býva štandardnou súčasťou životopisov umelcov, uvádzaných väčšinou na konci monografií. Zameriava sa na popis rodinného zázemia, ako je miesto pôvodu umelca či umelkyne, profesiu rodičov a počet súrodencov, zmienku o návšteve základnej umeleckej školy či súkromných hodín u známeho umelca, aj životné peripeťie formujúce život a tvorbu. Detstvo a umelecké začiatky výtvarníkov poskytujú jeden z možných kľúčov čítania ich diel. Aj keď neostávajú nepovšimnuté, predsa stoja na okraji záujmu. Na detstvo ako podstatný zdroj neskoršieho života (nielen) umelca, sme sa zamerali v rámci výskumu k výstave v ateliéroch vyše tridsiatich domácich umelkyní a umelcov rôznych generácií.² Zaujímali nás ich prvé spomienky na stretnutia s umením aj to, ako ich sami interpretujú. Zároveň sme zisťovali, či majú v archívoch odložené svoje detské práce a či si spomínajú na okolnosti ich vzniku. Ukazuje sa, že je

Dětství

to podmienené významom, ktorý sa v ich rodine detskej tvorbe pripisoval a nakoľko bola táto tvorba rodinným zázemím podporovaná, ale tiež oveľa prozaickejšími okolnosťami. Napríklad kolkokrát sa rodina budúceho umelca sťahovala (alebo neskôr umelec sám) a čo zo stôp minulosti pri tom ostalo zachované dodnes. Je to zároveň aj otázka uchovávanía spomienok na našich blízkych. Okrem fotografií, ktoré túto úlohu naplňajú, denníkov či listov, si v rodinných archívoch neraz odkladáme aj iné predmety. Medzi nimi majú prirodzené zastúpenie detské práce. Tie majú iste odložené aj mnohí z nás, či už ide o naše vlastné, alebo o obrázky detí z nášho okolia. K ďalším faktorom môžeme prirátáť aj ten, akým spôsobom umelec k svojej detskej tvorbe pristupuje. Znáмым príkladom je Paul Klee, ktorý vlastnú detskú tvorbu, objavenú v rodičovskom dome, zaradil do súpisu diel a na detskú tvorivosť sa odvolával ako

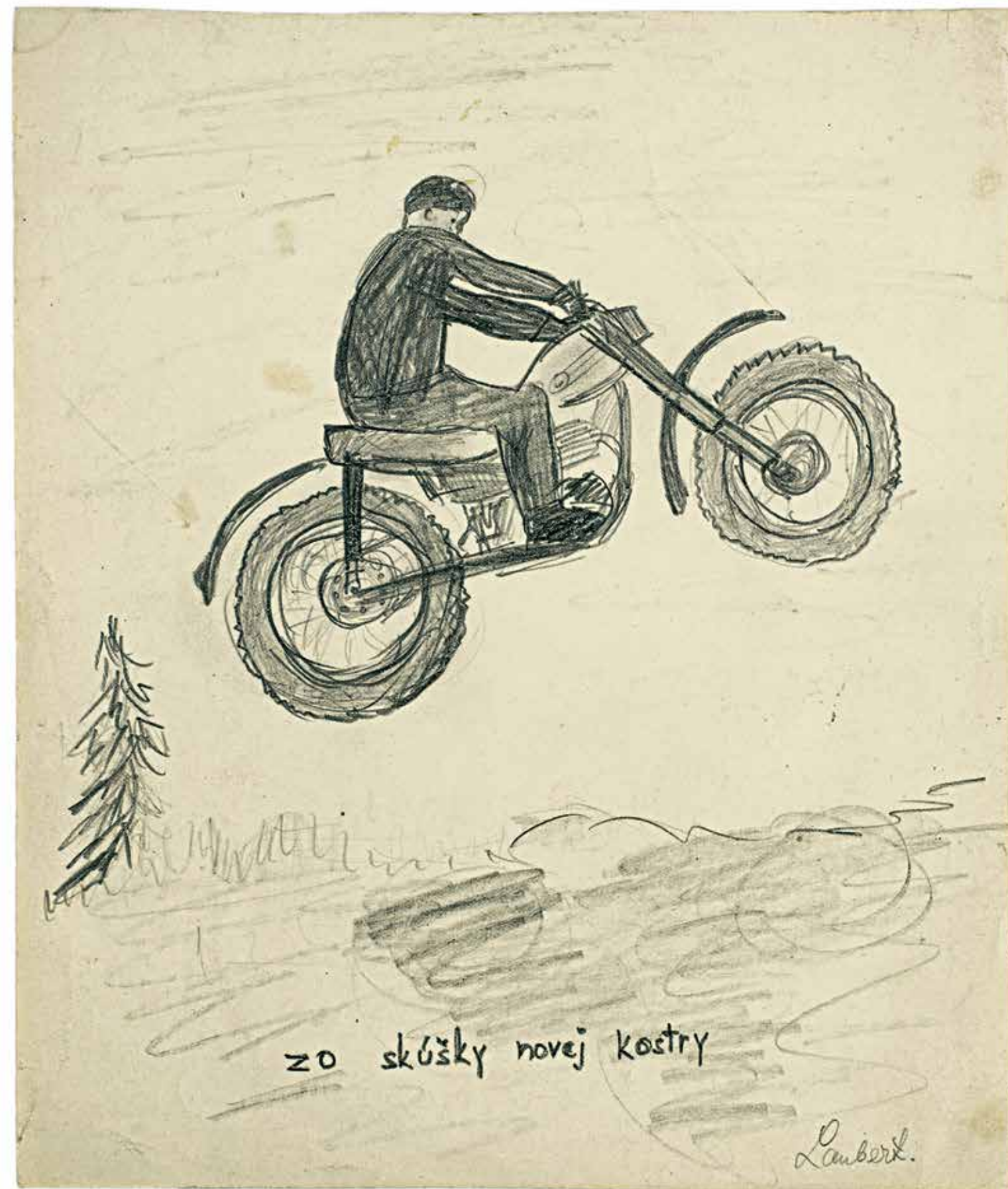
umelec, pedagóg Bauhausu aj ako rodič (a otec na materskej dovolenke), ktorý podporoval tvorivosť svojho syna Felixa. Klee nebol prvým, kto v histórii umenia odkazoval na detskú tvorbu, ale ako jeden z prvých s ňou pracoval ako s priamym a serióznym zdrojom inšpirácie. Prvým známym zobrazením, maliarskou interpretáciou detskej kresby v európskom umení je obraz renesančného maliara Giovanniho Francesca Carota *Ryšavý chlapec s kresbou* (okolo 1515), detskú tvorbu parodoval napr. aj James Ensor (*Opilec*, 1887). Jej objavenie pre svet umenia však súviselo s hľadáním alternatív ranej moderny voči imitácii reality, čo otvorilo cestu k serióznemu záujmu o spontánny neškolený prejav (nielen) detí.³ Priamo sa ňou inšpirovali mnohí umelci, napríklad Vasilij Kandinsky, Pablo Picasso, Jean Dubuffet, Henri Matisse, Natalia Goncharova, Michail Larionov a i. Jedinečným príkladom zachovaných prác z detstva umelcov v domácom kontexte je niekoľko desiatok kresieb Ladislava Mednyánszkeho už z obdobia okolo 3-4 rokov, uchovávaných v zbierkach Slovenskej národnej galérie, pri ktorých si (šľachtická) rodina bola vedomá ich kvality, a aj preto ich uchovala. Nemenej zaujímavý je príbeh detských kresieb

Peter Barényi, Bez názvu, cca 1981 (vek cca 3 roky), majetok autora, foto: Ema Lančaričová.

Stano Masár, cca 1975-6 (cca 4-5 rokov), majetok autora, foto: Ema Lančaričová. trojročnej Květy Fulierovej z medzivojnového obdobia, ktorej mama – učiteľka Marie Zavadilová kresby adjustovala do paspárt, vystavila a dodnes sa nachádzajú v archíve autorky. Autori detských prác, ktorými sa zaoberá pedagogika, psychológia či dejiny umenia, v publikáciách vystupujú väčšinou anonymne, s uvedením krstného mena a veku dieťaťa (nie roku vzniku, ako je to pri umeleckých dielach). Pri prácach, ktoré vznikli v škole sa zvykne uvádzať aj meno pedagóga a školy. Ich cieľom nie je poukázať na autorstvo detí, zameriavajú sa na vývinové štádiá detskej tvorby, diagnostické parametre či estetické kvality. Je otázkou kontextu, kedy a či sa z detských prác stávajú umelecké diela. Ak sa ocitnú v galerijných zbierkach ako exponáty, je im tento status automaticky inštitúciou priznaný. Taktiež pri vystavovaní detských prác v kontexte výtvarného umenia sa do istej miery stiera rozdiel medzi vysokým a nízkym, profesionálnym a neškoleným, čo prestáva byť jediným a hlavným kritériom hodnotenia. Prvými konfrontáciami detskej a profesionálnej tvorby boli výstava Oskara Kokoschku vo Viedni s miestnosťou venovanou detským prácam zo zbierky Františka Čížeka (1908), Prvá medzinárodná výstava maľby v Petrohrade (1909) či Almanach Der Blaue Reiter (1912).

Z literatúry sú známe práce z detstva umelcov Vincenta Van Gogha, Pabla Picassa, Juana Miróa, Salvatora Dalího atď. Pestrý a zaujímavý je aj menoslov domácich autorov a autoriek, u ktorých sa dá detská tvorba vystopovať. Okrem už spomínaných uvedme Mariu Bartuszovú, Vladimíra Popoviča, Otisa Lauberta, Ľubomíra Ďurčeka, Rudolfa Sikoru, Daniela Fischera, Veroniku Rónaiovú, Petra Rónaia, zo strednej a mladšej generácie Romana Ondaka, Ilonu Németh, Emöke Vargovú, Stana Masára, Michala Moravčíka, Janu Kapelovú, Pavlínu Fichtu Čiernu, Radovana Čerevku, Petra Barényiho, Svätopluka Mikyту, Ota Hudeca, Danielu Krajčovú, Juraja Gábora, Viliama Slaminku a Andrása Cséfalvaya. U mnohých ďalších autorov nájdeme prvé zachované práce už za hranicami detstva, z obdobia stredoškolského štúdia (Dezider Tóth, Vladimír Kordoš, Július Koller, Stano Filko a i.). Keďže detstvo je široký a mnohovrstevný pojem zahŕňajúci vek do pätnástich

Otis Laubert, *Zo skúšky novej kostry*, cca 1958 (vek cca 12 rokov), majetok autora, foto: Ema Lančaričová.

rokov, aj materiál ukrytý pod termínom „detská tvorba“ je úmerne tomuto časovému a vývinovému rozmedziu rôznorodý. Dá sa pomocne rozčleniť na práce predškolského veku, ktoré vznikali doma alebo v materskej škole, a školské práce vytvorené na vyučovaní, na základnej umeleckej škole alebo vo voľnom čase, a často aj z vlastnej iniciatívy dieťaťa. Môžeme v nich nájsť spontaneitu a autentickejšť, niekedy náznak nastupujúcich stereotypov, pedagogický vplyv aj predznamenanie profesionálneho rastu a postupné objavovanie vlastného vizuálneho jazyka. Pri školských prácach, ktoré vznikali na zadanie témy, sa nedajú obísť ani dobové súvislosti poznačené ideológiou komunizmu, ktorá zneužívala svoj vplyv prostredníctvom výchovy a vzdelávania. U staršej generácie preto nájdeme texty typu „Lenin bol, je a bude“, ktoré deti povinne prepisovali do zošitov (P. Rónai), či portrét bradatého muža (opäť Lenina), ktorého obraz dala vychovávateľka Ľubomírovi Ďurčekovi v pionierskom tábore s príkazom, aby ho prekreslil, bez toho, aby vedel, o koho ide. U strednej generácie sa opakujú témy súvisiace so sviatkami, ako je Medzinárodný deň žien, Deň učiteľov, dobové animované obrazy, ako Vlč a zajac, rozprávka O krtkovi, písanie vianočných prianí Dedovi Mrázovi (Z. Lednárová), či vždy aktuálna téma vesmíru (I. Németh, E. Vargová, S. Masár), ale neskôr aj vplyv mainstreamových filmov ako Hriešny tanec či seriál Dallas (A. Cséfalvay). Odhliadnuc od faktu, že každá detská práca, najmä tá z raného detstva, sa vyznačuje autentickou spontaneitou a čarom detského protokonceptuálneho videnia sveta, pre historika umenia je zaujímavé, ak sa mu podarí nájsť jej vzťah k neskoršej, už profesionálnej tvorbe umelca. Napríklad na kresbách S. Masára zo základnej školy nájdeme piktogramy nemocnice a zákazu rybolovu, u A. Cséfalvaya detské malby a objekty dinosaurov, u V. Rónaiovej obrazy s nádychom lyrickéj melanchólie, u P. Rónaia koláž (Malevičovho?) štvorca

a precíznosť práce s materiálom. U V. Popoviča narazíme na vzťah k papieru, ktorým sa vyznačuje jeho tvorba muchláz, krkváz a koláž s papierovými lodičkami, získaný v detstve, keď kreatívni rodičia-obchodníci pokryli zem papierom, aby sa deti zabavili, kým boli v zamestnaní. Mnohé detské prvotiny nemali podobu materiálového artefaktu, keďže papier a kresliace potreby neboli vždy samozrejmosťou. Napríklad Július Koller kreslil na „mramorové“ stolíky v kaviarni, kde chodieval s mamou, Ľubomír Ďurček zápasil s nedostatkom materiálu a využíval preto na kreslenie opačnú stranu plastových kuchynských obrusov. Nie každé dieťa spontánne kreslilo od útleho detstva, napr. Otis Laubert začal (okrem povinných školských zadaní) systematicky kresliť, až keď sa pripravoval na prijímacie pohovory na Strednú školu umeleckého priemyslu, a to opakovaným prekreslovaním fotografií z časopisov.

Medzi umelcami nájdeme mnohých, ktorí sa už v detstve prirodzene vyjadrovali jazykom umenia, objavovali jeho možnosti a snívali o tomto povolani (V. Rónaiová, I. Németh, R. Ondak, Z. Lednárová, S. Masár), ale aj takých, ktorí mali v pláne venovať sa inej profesii, napríklad vede alebo hudbe. Samozrejme, medzi zamestnaniami, aké si v ranom detstve predstavovali, nechýbajú tie viac či menej klasické, ako je smetiari (V. Slaminka), kadernička či zmrzlinárka (I. Németh), paleontológ (A. Cséfalvay) alebo baleták (P. Barényi). Väčšinou nachádzali podporu v rodine, ale niektorí museli o svoje povolanie bojovať a na umeleckú školu sa hlásiť aj za chrbtom rodičov alebo prekonávať počiatkové neúspechy pri opakovaných pokusoch uspieť na prijímačkách na Vysokú školu výtvarných umení. Špecifickú kategóriu tvoria umelci z umeleckých rodín, ktorí od detstva vnímali rodičov pri práci s pozitívami aj rizikami tohto povolania (V. Rónaiová, D. Krajčová).

Na náraste profesionálneho záujmu o detskú tvorivosť ako takú majú svoje zásluhy Ľudovít Fulla, Mikuláš Galanda a ich

kolegovia, iniciátori detských kurzov na Škole umeleckých remesiel v Bratislave (ŠUR, 1928 – 1939), ktorí si detské práce žiakov z kurzov odkladali a hrdo sa k nim hlásili. Neskončený prejav vo všeobecnosti pomohli neskôr etablovať aj medzinárodné Trienálie insitného umenia, ktoré sa konali v Slovenskej národnej galérii od roku 1965 z iniciatívy Štefana Tkáča (autora a šíriteľa tohto pojmu). K rozvoju metodiky detskej tvorivosti výrazne prispeli pedagógovia na Strednej škole umeleckého priemyslu nadväzujúcej na dedičstvo ŠUR-ky, predovšetkým Rudolf Fila a mnohí umelci neoficiálnej scény, ktorí počas normalizácie pôsobili ako progresívni učители na základných umeleckých školách (D. Fischer, M. Mudroch, L. Čarný, I. Minárik), alebo ilustrovali často práve detskú literatúru. Niektorí z nich zapájali detskú tvorivosť do vlastných participatívnych projektov (Ľ. Ďurček, J. Koller, D. Tóth, D. Fischer), mnohí tvorili spolu so svojimi deťmi či vnúčatami (R. Fila, R. Sikora, J. Jankovič, V. Popovič, V. Kordoš, R. Ondak, E. Binder a i.),⁴ prípadne reagovali na anonymnú detskú tvorbu (O. Laubert). Samostatnú kapitolu tvoria diela, v ktorých umelci integrovali a interpretovali svoju vlastnú detskú tvorbu, ako Roman Ondak, Peter Rónai, Luba Sajkalová. Obdobie umeleckých prvopočiatkov ponúka viaceré doposiaľ neobjavené témy, ktorým stojí za to venovať pozornosť. Svedčí o tom príklad nedávno nájdených partitúr Mariána Vargu, ktoré skomponoval ako žiak základnej umeleckej školy. Detské práce umelcov vznikali často s podporou dospelých

(rodičov či učiteľov), ale niekedy aj bez nej. Ukazujú na význam rozvoja tvorivosti v detskom veku, ktorá môže a nemusí naštartovať neskoršiu dráhu budúcich umelcov. Nestradá sa však ani mimo sveta umenia, pretože podpora tzv. malej každodennej tvorivosti v jej rôznych podobách a odtieňoch má v živote každého dôležité a vzácne miesto.

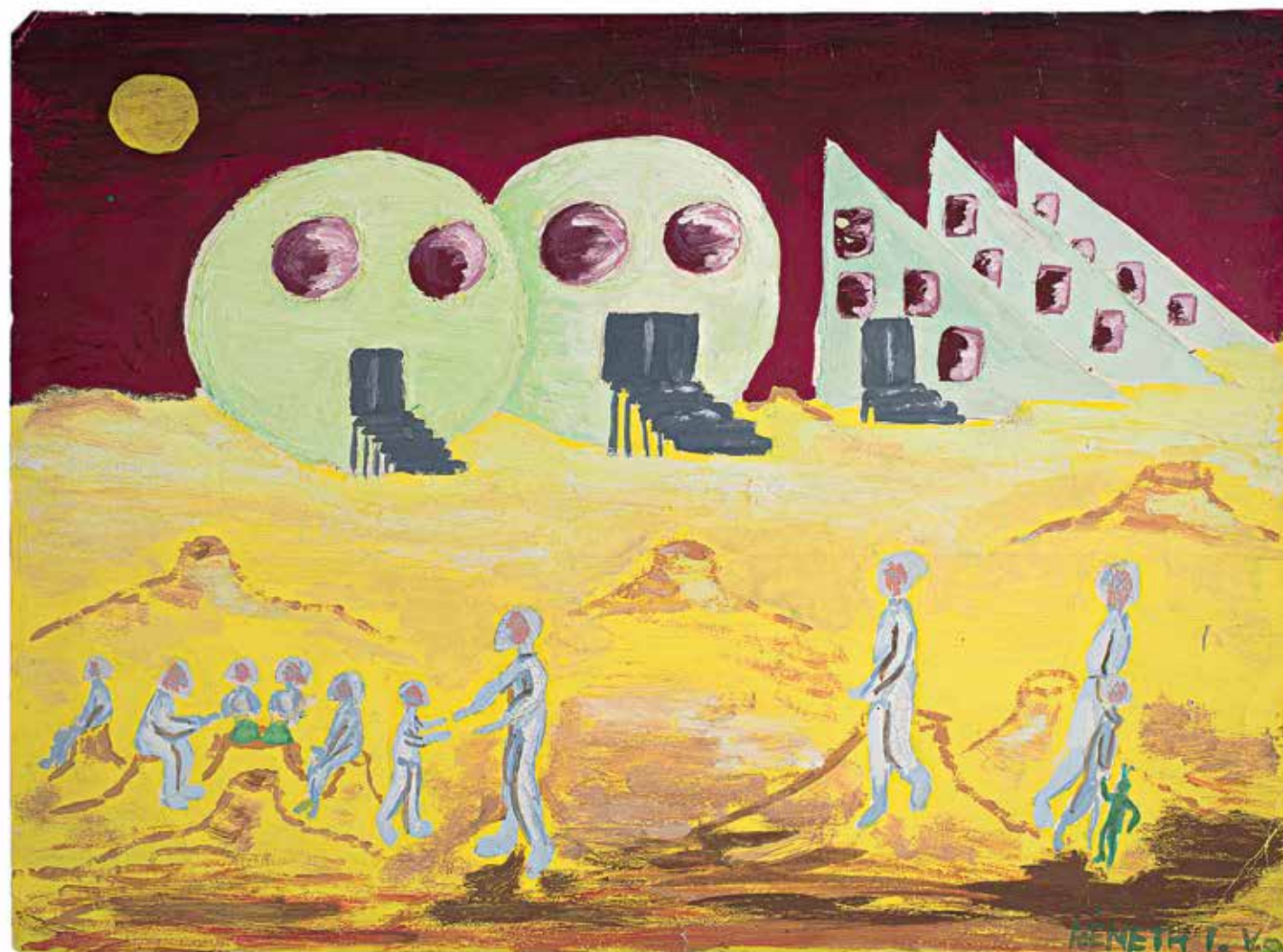
Daniela Čarná je galerijná pedagogička a kurátorka, pôsobí v Kunsthalle Bratislava.

1 Pozri KRIS, Ernst – KURZ, Otto: Mláďí umelce. In: KRIS, E. – KURZ, O.: *Legenda o umělci. Historický pokus*. Praha: Arbor vitae a Vysoká škola umeleckopřemyslová, 2008, s. 29 – 64.

2 Tento text je súčasťou rovnomenného projektu výstavy a publikácie, kurátorovanej Danielou Čarnou a Luciou Kotvanovou v Kunsthalle Bratislava (júl – september 2021).

3 Pozri FRANCISCONO, Marcel: Paul Klee and Children's Art. In: FINEBERG, Jonathan, ed.: *Discovering Child Art. Essays on Childhood, Primitivism and Modernism*. New Jersey: Princeton University Press, 1998, s. 95 – 21.

4 Téma sa venovala výstava a katalóg ČARNÁ, D.: *Zostane to v rodine. Vstupy detí do tvorby rodičov-umelcov (a naopak)*. Bratislava: GMB, 2013.

Ilona Németh, *Vesmír*, 1976 (13 rokov), majetok autorky, foto: Ema Lančaričová.

András Cséfalvay, *Dinosaurus*, cca 1993 (vek cca 7 rokov), majetok autora, foto: Ema Lančaričová.